

ДОГОВІРНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Марія Плотнікова,

*асистентка кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»,
м. Суми*

У статті аналізується договірна форма регулювання діяльності банків в Україні, визначаються загальні ознаки договірних актів Національного банку України.

Ключові слова: державне регулювання діяльності банків, правові акти Національного банку України, договірні акти.

Спрямовані на регулювання діяльності банків функції Національного банку України, визначені в Законі України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-ХІV, виконуються різними способами та, відповідно, реалізуються шляхом прийняття різних видів рішень. Формою зовнішнього вираження державного регулювання діяльності банків, на нашу думку, є правові акти, які видає Національний банк України (далі – НБУ).

Слід зазначити, що увага дослідників присвячена в основному визначенню правового статусу НБУ, серед них – Є. Алісов, Я. Берназюк, І. Заверуха, Л. Воронова, Є. Карманов, А. Ковальчук, В. Кротюк, Т. Латковська, О. Орлюк, А. Селіванов та ін. У роботах зазначених авторів визначається правотворчість як елемент правового статусу, а також характеризується регулююча функція НБУ. Питання сутності правових актів розглядали Я. Гайворонська, Л. Горбунова, О. Мурашин, Н. Пархоменко, Ю. Тіхоміров, О. Шопіна та ін. Грунтовно дослідила правові акти Центрального банку Російської Федерації О. Пастушенко. Загальним питанням правових актів НБУ присвятила увагу Т. Латковська.

Якщо звернутися до класифікації правових актів Центрального банку РФ, то залежно від їх природи О. Пастушенко виділяє: нормативні акти; правозастосовчі акти; інтерпретаційні акти; договірні акти [1, с. 134]. Вона вважає, що центральний банк вступає в договірні правовідносини, виходячи із публічно-правової правосуб'єктності, а договірно-правове регулювання є невід'ємною частиною фінансових відносин [2, с. 33].

Метою цієї статті є характеристика правових актів, які є формою державного регулювання діяльності банків.

Згідно із ст. 31 Закону України «Про Національний банк України» умови та порядок обслуговування бюджетних коштів визначаються договором між НБУ та Державним казначей-

ством України. При цьому послуги для Державного казначейства України надаються Національним банком безоплатно. Зрозуміло, що організація власної діяльності теж пов'язана з укладенням господарських договорів. Однак не всі договірні акти НБУ використовуються для регулювання діяльності банків.

О. Пастушенко зазначає, що Банк Росії укладає договори для досягнення цілей своєї діяльності щодо кола питань, визначених федеральним законом. Воля й інтерес при укладенні договору Банком Росії визначені федеральним законом [2, с. 17–18].

Аналіз чинного банківського законодавства України дозволяє виділити такі види договірних актів НБУ, що регулюють діяльність банків:

- письмова угода між банком та НБУ як один із заходів впливу;
- договори, пов'язані з відкриттям кореспондентських рахунків банків;
- договори, пов'язані із здійсненням рефінансування банківських установ.

Укладення зазначених видів договорів, кожен із яких має певні особливості, прямо передбачено українським банківським законодавством і деталізоване в нормативно-правових актах НБУ. Так, п. 3 ч. 1 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III передбачена можливість укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку тощо. Відповідно до п. 2.1 глави 2 розділу II постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, зареєстрована» від 28.08.2001 р. № 369 (далі – Постанова № 369) письмова угода як захід впливу може укладатися з банком за умови подання ним прийнятного плану заходів для усунення виявлених проблем, а саме – у випадках, якщо банк:

• допустив порушення, що впливають на його фінансовий стан;

• здійснює операції з високим рівнем ризику, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

• допустив порушення значення ліміту загальної довгої валютної позиції банку (Л13-1)/ліміту загальної короткої валютної позиції банку (Л13-2) п'ять та більше разів поспіль.

Банк повинен у визначені Постановою № 369 строки визнати допущені порушення та подати НБУ перелік обґрунтованих заходів, які банк зобов'язується вжити для усунення порушень, їх запобігання в подальшому, поліпшення фінансового стану тощо із зазначенням строків їх виконання.

Строки виконання зобов'язань устанавлюються індивідуально з урахуванням характеру проблем і допущених порушень, а також оцінки та висновку відповідного підрозділу Генерального департаменту банківського нагляду (територіального управління) НБУ щодо реальності строків, устанавлених банком для виконання своїх зобов'язань без загрози погіршення його фінансового стану, а у випадку порушення значення ліміту загальної довгої валютної позиції банку (Л13-1)/ліміту загальної короткої валютної позиції банку (Л13-2) і з урахуванням пропозицій Генерального департаменту грошово-кредитної політики.

Письмова угода складається у двох примірниках і підписується від імені банку головою правління банку (керівником філії іноземного банку) та/або іншою уповноваженою відповідно до вимог чинного законодавства особою, засвідчується печаткою банку.

Відповідно до п. 2.6 глави 2 розділу II Постанови № 369 письмову угоду з банком від імені НБУ підписує керівник (або його заступник) територіального управління Національного банку (заступник Голови Національного банку – куратор служби банківського нагляду або директор Дирекції з банківського регулювання та нагляду).

Особливістю даного виду угод є те, що укладаються вони за ініціативою банку; умови пропонує банк-порушник, однак вагомий вплив при обговоренні умов має НБУ, а в разі відмови або ухилення банку від укладення письмової угоди в устанавлений строк без обґрунтованих причин до нього будуть застосовуватися інші (жорсткіші) заходи впливу. Розривається угода також за ініціативою НБУ, однак лише в разі невиконання банком хоча б одного з прийнятих в угоді зобов'язань у встанавлений строк. Відмінність цієї письмової угоди від інших договорів полягає в тому, що на банк в результаті її підписання покладаються лише обов'язки, а НБУ отримує право контролювати хід виконання зобов'язань, взятих на себе банком. І все ж навіть умовна добровільність її укладення не дає підстав визнавати цей акт правозастосовчим, як, наприклад, рішення про застосування до банку підвищених економічних нормативів.

У групу договорів, пов'язаних із відкриттям кореспондентських рахунків банків, входять:

• договір про кореспондентський рахунок у НБУ;

• договір про розрахунково-інформаційне обслуговування в системі електронних платежів НБУ і надання послуг системою електронної пошти НБУ;

• договір про використання криптографічних засобів захисту інформації в системі електронних платежів НБУ;

• договір про надання послуг системою електронної пошти НБУ.

Зразки договорів затверджені постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 16.08.2006 р. № 320. При цьому сторони можуть змінювати передбачені зразками договорів умови, а також устанавлювати інші умови, які мають відповідати законодавству України.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Національний банк України» НБУ з метою забезпечення виконання покладених на нього функцій надає кредити комерційним банкам для підтримки їх ліквідності за ставкою, не нижчою за ставку рефінансування та у визначеному НБУ порядку.

Постановою Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259 затверджено Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, а постановою від 13.07.2010 р. № 327 – Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України.

Загальні умови здійснення регулювання ліквідності банків визначаються розділом I Положення № 259. Так, НБУ з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує такі інструменти:

• операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування строком до 90 днів);

• операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);

• операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт);

• операції з державними облигаціями України.

У разі потреби в підтриманні ліквідності банків за своєю ініціативою можуть звертатися до НБУ в порядку, визначеному Положенням № 259. Обсяг наданих банку НБУ кредитів рефінансування (крім кредиту овернайт) і коштів за операціями прямого репо, у тому числі з урахуванням поданої заявки, не повинен перевищувати 50 % розміру регулятивного капіталу банку, розрахованого за даними балансу на останню звітну дату.

НБУ укладає з банками договори за операціями, визначеними в Положенні № 259, не пізніше наступного робочого дня після надання банку повідомлення про можливість проведення операції.

Згідно з п. 1.2 розділу II Положення № 259 НБУ здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, не нижчою, ніж облікова ставка НБУ, яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню.

Відповідно до п. 1.4 розділу VII Положення № 259 НБУ може відмовити банку в наданні кредиту рефінансування, якщо в період подання та розгляду заявки на одержання кредиту рефінансування отримана оперативна інформація, що свідчить про погіршення фінансового становища банку або про ризик щодо повернення кредиту, чи про надання банком недостовірної інформації щодо виконання умов, викладених у цьому Положенні.

У Положенні № 327 визначено, що стабілізаційний кредит надається платоспроможному банку для підтримки ліквідності на строк до 90 днів. НБУ має право приймати рішення про продовження строку користування стабілізаційним кредитом на строк до 90 днів. Загальний строк користування стабілізаційним кредитом із урахуванням усіх продовжень строку користування ним не може перевищувати 360 днів, а в разі реальної загрози стабільності роботи банку – 450 днів.

Рішення про надання чи відмову в наданні стабілізаційного кредиту, зміну умов кредитного договору, погодження графіка повернення кредиту та сплати процентів за користування ним приймає Правління Національного банку в межах монетарних можливостей.

НБУ має право приймати рішення щодо взяття за стабілізаційним кредитом однорідного або змішаного забезпечення. Процентна ставка за стабілізаційним кредитом є змінною, її розмір визначається в річних процентах на рівні облікової ставки НБУ плюс два процентних пункти.

Узагальнюючи характеристику договірних актів, пов'язаних із здійсненням рефінансування, слід зазначити, що укладаються вони за ініціативою банківських установ; основні умови визначені нормативно-правовими актами НБУ, який при їх укладанні керується інтересами підтримання стабільності банківської системи.

Незважаючи на те, що НБУ є одночасно і державним органом, і банківською установою, в ст. 5 Закону України «Про Національний банк України» чітко визначено, що одержання прибутку не є метою його діяльності. Зрозуміло, що НБУ, укладаючи зазначені види договорів повинен керуватися публічними, а не приватними інтересами. Хоча в літературі час від часу звертається увага на те, що НБУ є нікому не підконтрольною інституцією [3, с. 32], оскільки отримує плату за здійснення своїх операцій, розмір якої встановлюється ним самим. Більш стриманою є позиція Т. Латковської, яка вважає, що на сьогодні слід встановити чіткий механізм держав-

ного контролю за діяльністю НБУ в інтересах суспільства та держави, не посягаючи при цьому на його самостійність у виконанні функцій, закріплених Конституцією [4, с. 94].

На нашу думку, законодавцю неврегульованими залишаються питання контролю за обґрунтованістю визначення потреб у коштах і здійснення витрат НБУ [5, с. 209], у тому числі питання встановлення розміру плати за свої послуги.

Висновки

Договірними актами НБУ, що регулюють діяльність банків, є: письмова угода між банком та НБУ як один із заходів впливу; договори, пов'язані з відкриттям кореспондентських рахунків банків; договори, пов'язані із здійсненням рефінансування банківських установ. Укладення зазначених видів договорів прямо передбачено українським банківським законодавством і деталізоване в нормативно-правових актах НБУ. Їх загальними ознаками є:

- публічно-правовий характер;
- обов'язковою стороною є НБУ або уповноважена ним особа;
- ініціатива укласти договір виходить від банку;
- неукладення договору або зменшити можливості банку якісно надавати банківські послуги (договори, пов'язані з участю у СЕП НБУ), або зумовить застосування заходів впливу (неукладення письмової угоди при порушенні нормативів капіталу).

Література

1. Пастушенко Е. Н. Правовые акты Банка России как категория финансового права // Системообразующие категории в финансовом праве: состояние и перспективы трансформации: Материалы междунар. науч.-практ. конф. 15–16 апреля 2010 г., г. Харьков. – Х., 2010. – С. 133–134.
2. Пастушенко Е. Н. Правовые акты Центрального банка Российской Федерации: финансово-правовые аспекты теории: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Саратов, 2006. – 53 с.
3. Ковальчук А. Незалежність центрального банку як проблемний фактор подолання фінансової кризи (правовий аспект) // Юридична Україна. – 2009. – № 1. – С. 32–38.
4. Латковська Т. А. Щодо державного контролю за діяльністю Національного банку України // Системообразующие категории в финансовом праве: состояние и перспективы трансформации: Материалы междунар. науч.-практ. конф., 15–16 апреля 2010 г., г. Харьков. – Х., 2010. – С. 93–94.
5. Плотнікова М. В. Правовий режим коштів Національного банку України // Держава і право: Юридичні і політичні науки. – К., 2009. – Вип. 44. – С. 204–210.

The analysis of the agreement form of the regulation of the banking in Ukraine is carried out. General features of the agreements of the National Bank of Ukraine.

В статті аналізується договірня форма регулювання діяльності банків в Україні, определяються общие признаки договорных актов Национального банка Украины.